

Oprettelse af Husmandsbrug ved Statens Hjælp.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening d. 21. Januar 1904.

Af

Cand. jur. H. Waage.

Det er en Kendsgerning, der vil blive indrømmet af de fleste, at det lille Landbrug her i Landet i vore Dage har et afgjort Forspring for det store. Dette gælder ikke alene Bøndergaardene, det gælder ogsaa Husmandsbrugene. For en 30 Aar siden eller længere tilbage i Tiden blev Husmandsbrugene vistnok gennemgaaende ret tarvelig drevne, men heri er der nu foregaaet en stor Forandring, og efterhaanden som Oplysningen hos Landbefolkningen stiger og særlig den faglige Dannelse bliver spredt i videre Kredse, vil Husmandsbruget sikkert komme til at spille en stedse større Rolle i vort Landbrug.

Hovedaarsagen til, at Husmandsbruget saaledes kommer i Forgrunden, ligger deri, at den intensive Drift, der maa være Løsenet ved Landbrugsproduktionen i Danmark i vor Tid, bedst gennemføres ved Husmandsbruget, hvor Arbejdet saa godt som udelukkende udføres af Husmanden selv og hans Familie, og hvor Appellen til Selvinteressen derfor maa virke anderledes

end paa de større Landbrug, der for en væsentlig Del maa dyrkes ved fremmed Arbejdskraft. Paa den anden Side er en Forøgelse af Husmandsbrugenes Antal ingenlunde ensbetydende med en Tilbagevenden til forældede Arbejdsmetoder, thi gennem Andelsvirksomheden, der som bekendt har vundet en stor Udbredelse paa Landet og sikkert har en endnu større Fremtid for sig, vil Husmanden kunne tilegne sig de fleste Fordele ved Stordriften. Det er disse to Ting, den intensive Jorddyrkning og Andelsbevægelsen, der gør, at en bestemt Sum af økonomisk Velvære nu kan opnaas ved Dyrkning af et langt mindre Areal end tidligere.

Det er ikke min Hensigt her at gaa nærmere ind paa disse Forhold, der jo er vel kendte. Jeg ønsker derimod ud fra de Kendsgerninger, jeg har nævnt, at rejse det Spørgsmaal, om det ikke vilde være en sund og fornuftig Agrarpolitik, om Staten traf særlige Foranstaltninger for at fremkalde Oprettelsen af Husmandsbrug og særlig saa store Brug, at Brugerens kan leve alene af sit Arbejde paa Ejendommen. Grunden til, at en saa stor Del af Landbefolkningens Fødselsoverskud i de sidste Decennier er vandret bort fra Landet til Købstæderne eller til Udlandet, ligger sikkert for en stor Del i Vanskeligheden ved at faa Jord at dyrke paa nogenlunde rimelige Vilkaar. Der er vel ogsaa andre Aarsager, men jeg tror dog, at dette er Hovedaarsagen, og det vilde utvivlsomt være til Gavn for hele Samfundet, om man kunde forandre dette Forhold ved at skaffe den besiddelsesløse Del af Landbefolkningen en lettere Adgang til Jorden. Jeg tror ikke, at dette naas blot ved at følge *laissez faire*-Principet.

Ser man nemlig paa den sidste officielle Statistik (fra 1895) over Landejendommenes Størrelse og sammenligner man denne med den tilsvarende Statistik fra 1873, saa ser man, at Antallet af Huslodder og smaa Bøndergaarde, hvortil jeg regner Ejendomme fra 2 Skp. til 2 Tdr. Hartkorn, i de 22 Aar kun er steget med 2650 og deres Hartkornstilliggende kun med 3175 Tdr. I samme Tidsrum er Antallet af jordløse Huse og Huse med et Tilliggende af under 2 Skp. Hartkorn i Landdistrikterne steget med omtrent 29000 Stk. En stor Del af disse Huse, navnlig Huse ved Jernbanestationer, bebos nu ganske vist af Folk, der ikke kan henregnes til Landbefolkningen i snævrere Forstand, fordi de ikke ernærer sig af Landbrug; men selv om man for Sammenligningens Skyld trækker saadanne Huse fra, saa tør man dog sikkert rolig paastaa, at Antallet af jordløse Huse og Huse med under 2 Skp. Hartkorn paa Landet i de 22 Aar, vi her taler om, er vokset meget mere end Tallet paa Ejendomme med fra 2 Skp. til 2 Tdr. Hartkorn. I de 9 Aar, der er hengaaet, siden den sidste Opgørelse fandt Sted, er der næppe foregaaet nogen større Forandring i dette Forhold, om jeg end er tilbøjelig til at tro, at de større Huslodders og Smaagaardenes Antal er steget forholdsvis stærkere end i de foregaaende Perioder, for hvilke Opgørelse foreligger.

At Tallet paa de jordløse eller saa godt som jordløse Huse paa Landet er vokset saa meget mere end Tallet paa Huse med Jord og Smaagaarde, er sikkert ikke heldigt, og Spørgsmaalet om Indgriben fra Statens Side for at fremkalde Forandring i dette Forhold lader sig derfor ikke afvise. Spørgsmaalet er blevet rejst

allerede for adskillige Aar siden, og i Begyndelsen af Halvfemserne blev der paa Rigsdagen fremsat flere private Lovforslag, sigtende til at fremme Oprettelsen af Husmandsbrug.

Intet af disse Lovforslag blev dog gennemført, men Spørgsmaalet var imidlertid blevet mere og mere brændende, og i Rigsdagssamlingen 18⁹³/₉₄ blev der vedtaget et Lovforslag om Nedsættelsen af en Landbokommission, der bl. a. fik den Opgave »at udrede en Plan, hvorefter der paa gunstige Vilkaar kan tilvejebringes Jordlodder for Landarbejdere«. Loven blev stadfæstet d. 13/1 1894, og den Kommission, der derefter blev nedsat, afgav i Aaret 1896 en Betænkning om denne Sag. Paa Grundlag af denne Betænkning forelagde Regeringen i Rigsdagssamlingen 18⁹⁶/₉₇ et Lovforslag om Tilvejebringelse af Jordlodder for Landarbejdere. Dette Forslags Vandring gennem Rigsdagen blev imidlertid temmelig besværlig, og først i den 3dje Samling lykkedes det at gennemføre Forslaget, der blev stadfæstet som Lov d. 24/3 1899.

Loven af 1899 er i de væsentligste Punkter overensstemmende med det Forslag, der blev fremsat af Landbokommissionens Flertal. Loven gaar som bekendt ud paa Oprettelsen af smaa Selvejerbrug. Det er kun Landarbejdere i stræng Forstand, der har Adgang til at faa Jord; vedkommende Ansøger skal være 25 Aar gammel og have ernæret sig ved almindeligt Landbrugsarbejde for andre i de sidste 5 Aar; han maa endvidere godtgøre at raade over de Midler, han behøver for at komme i Besiddelse af en Huslod o: $\frac{1}{10}$ af Ejendommens Værdi. Det bliver vedkommendes egen Sag at skaffe sig Jord, og der er ingen

Adgang til Ekspropriation af Jord til Huslodder. Naar han opfylder de lovbestemte Betingelser, kan den Kommission, der i hver Amtsraadskreds er nedsat til at medvirke ved Lovens Gennemførelse, bevilge ham et Laan af Statskassen paa $\frac{1}{10}$ af Ejendommens Værdi. Værdien af Ejendommen maa som Regel ikke overstige 4000 Kr., og Laanets Maksimumsbeløb bliver altsaa normalt 3600 Kr. Hvor den paagældende Egns Jordpriser er særlig høje, kan Landbrugsministeriet dog tillade, at der oprettes Husmandsbrug af en højere Værdi, saa at Statslaanet kan stige i samme Forhold. Laanet forrentes med 3 pCt. aarlig og henstaar afdragsfrit i de første 5 Aar; derefter forrentes og afdrages Laanets halve Beløb med 4 pCt. aarlig, medens den anden Halvdel fremdeles henstaar uden Afdrag, indtil den første Halvdel er afdraget, og Restgælden forrentes og afdrages saa med $3\frac{1}{2}$ pCt. aarlig.

Under de Forhandlinger, der førte til Loven, saavel i Landbokommissionen som paa Rigsdagen, var der stærkt delte Meninger om, hvad Opgaven egentlig gik ud paa. Der var Enighed om det ønskelige i at kunne bevare den Befolkning, der er født paa Landet og opvokset ved Landbrugsarbejdet, paa Landet, og saavidt muligt afholde den fra at rejse til Byerne eller Udlandet, men det var uklart, om det var Formaalet væsentlig at skaffe Arbejdskraft til de større Landbrug eller at skabe Husmandsbrug af en saadan Størrelse, at Brugerne kunde leve selvstændig paa dem uden at være nødte til at søge Fortjeneste ved Arbejde hos andre. Den første Synsmaade, at Formaalet væsentlig var at skaffe Arbejdskraft til de større Landbrug, fandtes selvfølgelig fortrinsvis hos det større Landbrugs

Repræsentanter. Det er jo ret forstaaeligt, at disse Folk navnlig betragtede Sagen fra et Arbejdsgiverstandpunkt, og det maa jo ogsaa indrømmes, at det har en ikke ringe økonomisk Betydning ogsaa for Samfundet som Helhed, at Landejendomsbesidderne ikke savner den fornødne Arbejdskraft. Men det forekommer mig rigtignok urimeligt at forlange, at Staten skal ofre noget for at skaffe de større Landejendomsbesiddere bedre og tilstrækkeligere Arbejdskraft end de har; hvis Landejendomsbesidderne anser det for et godt Middel hertil at skaffe deres Arbejdere Jord, kan de jo selv udlægge Huslodder, hvad der sikkert ogsaa er sket flere Steder. Det andet Synspunkt, der kom frem under Forhandlingerne, at Lodderne fortrinsvis burde være saa store, at Brugeren kunde leve alene af sit Arbejde paa Ejendommen, forfægtedes naturligvis fortrinsvis af dem, der socialt staar Husmændene og Landarbejderne nærmest, og de af os, der hverken er Arbejdsgivere eller Arbejdere i Landbruget, vil sikkert have mest Sympati for denne Synsmaade.

Naar man nu vil spørge, om Loven af 24. Marts 1899 er særlig præget af en af de to Synsmaader, der gjorde sig gældende ved dens Tilblivelse, maa man imidlertid svare nej. Loven af 1899 er et Kompromis mellem de to Anskuelser. Paa den ene Side er Jordlodderne nemlig større end de behøver at være, hvis Formaålet væsentligt var at skaffe de større Landejendomsbesiddere Arbejdskraft; men paa den anden Side er de for smaa til, at Husmanden kan leve alene af sit Arbejde paa Lodden uden at være henvist til at søge Arbejde hos andre. Det kan nok forekomme, at en særlig dygtig Husmand, der enten forstaar og

har Lejlighed til at dyrke en Del af Lodden mere havemæssig, eller som særlig har lagt sig efter Fjerkræavl, Frøavl, Biavl eller lign., kan leve udelukkende af sit Arbejde paa Lodden; det vil imidlertid i al Fald foreløbig blive en Undtagelse, den almindelige Gennemsnitshusmand kan ikke leve paa en saadan Lod, uden at han tillige har Adgang til Fortjeneste andetsteds. Der er selvfølgelig heller ingen Ulykke i, at en Husmand er nødt til delvis at søge Fortjeneste ved Arbejde hos andre; hans Stilling er jo alligevel meget gunstigere end den jordløse Landarbejders, og mange Landarbejdere vil vistnok ogsaa være bedre tjente med en mindre Lod end med en større, der kræver hele deres Arbejdskraft. Men en saadan Husmands Stilling bliver en væsentlig anden end den helt selvstændige Husmands, og naar det anses for Hovedopgaven særlig at oprette Husmandsbrug, hvor Brugerne kan leve alene af Ejendommen, kan Loven af 1899 ikke anses for tilfredsstillende paa dette Punkt.

Loven af 1899 traadte i Kraft d. $\frac{1}{10}$ 1899, og de første Husmandsbrug, der oprettedes i Henhold til Lovens Bestemmelser, oprettedes i Aaret 1900. I de 3 afsluttede Finansaar, hvori Loven har virket, Finansaarene 19⁰⁰/₀₁, 19⁰¹/₀₂ og 19⁰²/₀₃ er der i Følge Statistisk Aarbog for 1903 oprettet henholdsvis 209, 247 og 367 Brug, ialt 823. Benyttelsen af Loven har været stadig stigende, men Loven er dog ikke paa langt nær blevet benyttet i det Omfang, som man tænkte sig, da den blev behandlet paa Rigsdagen. Af det Beløb, der af Statskassen kan anvendes til Udlaan til Oprettelsen af Husmandsbrug, 2 Millioner Kr. aarlig i 5 Aar, altsaa 10 Millioner Kr., er der i de 3 Finansaar, jeg nævnte,

kun udlaant c. 2,850000 Kr., eller gennemsnitlig c. 950,000 Kr. aarlig, altsaa ikke en Gang Halvdelen af det aarlig bevilgede Beløb. Naar man vil spørge om Grundene til, at Loven er blevet saa forholdsvis lidt benyttet, navnlig i den første Tid, saa er det vel ikke saa let at give et ganske bestemt Svar, men jeg antager, at der var flere Grunde, der virkede sammen. For det første den kendte Tilbøjelighed til at stille sig lidt skeptisk overfor det nye og se Tiden an, og hertil kom saa det, at den socialdemokratiske Presse til en vis Grad havde bragt Loven i Miskredit; den Gang, da Landbokommissionens Betænkning kom, kaldte man Husene for »Slavehuse« og lign.; senere blev Udtalelserne fra socialdemokratisk Side betydelig mere afdæmpede, og efterat Loven er traadt i Kraft, er der ikke fra Socialdemokratiets Side gjort noget Forsøg paa at afholde Landarbejderne fra at benytte Loven. Alligevel tror jeg nok, at de tidligere stærke Angreb i Socialistpressen har haft nogen Indflydelse paa Lovens Benyttelse; jeg tror, at de har haft nogen Del i, at der i Lovens første Tid flere Steder fandtes rent ud fantastiske Forestillinger om, hvad Loven gik ud paa. Jeg har saaledes truffet en Landarbejder, der mente, at han var tvungen til at gøre Hoveri paa Herregaarden, naar han fik Statslaan efter Loven. En anden Grund til, at Loven i den første Tid blev saa lidt benyttet, er vel nok den, at Konjunkturerne for Haandværk og Industri var betydelig gunstigere, da Loven udkom, og at Indvandringen fra Landet til Byerne den Gang endnu stod i fuldt Flor; senere er dette Forhold jo væsentlig forandret. I Finansaaret 19⁰³/₀₄ vil der blive oprettet c. 600 nye Husmandsbrug efter Loven, og for næste Fi-

nansaar er der efter de foreliggende Oplysninger indkommet Andragender fra 574 Landarbejdere.

Udover Tallene paa de i Henhold til Loven oprettede Husmandsbrug og de Summer, som Statskassen har laant i dem, foreligger der ikke nogen Statistik til Belysning af Lovens Virkninger. Loven har jo kun virket i 3 à 4 Aar, og det ligger i Sagens Natur, at de socialøkonomiske Virkninger af Loven først ville kunne vise sig efter en Del Aars Forløb. Der er heller ikke tilvejebragt Oplysninger om Driftsforholdene paa vedkommende Husmandsbrug, om Besætningerne er forøgede og lign., og det forekommer mig ogsaa tvivlsomt, om man vilde høste noget Udbytte af en Driftsstatistik for disse Ejendomme alene, da Driftsforholdene nødvendigvis maa være væsentlig de samme som ved andre Husmandsbrug af lignende Størrelse. Hvis man imidlertid vil have en særlig Driftsstatistik for disse Brug, vil det sikkert være rigtigst at vente nogle Aar endnu; Virkningerne af den mere intensive Husmandsdrift kan jo først vise sig lidt efter lidt, og det saa meget mere, som en stor Del af Brugene sikkert er oprettede paa ret tarvelig Jord, der først efterhaanden kan blive bragt i bedre Kultur. Hvad der har mest Interesse er selvfølgelig Spørgsmaalet, om Husmændene kan klare sig og betale deres Renter til Statskassen; i den Henseende synes der imidlertid foreløbig ikke at være større Vanskeligheder, men det maa jo ogsaa erindres, at de senere Aar have været meget gunstige for Landbruget med gode Priser paa Smør og Flæsk. Staten har maattet overtage 2 af Brugene, hvoraf det ene er solgt med Tab. Det vilde jo være meget sangvinsk at tro, at Staten overhovedet skulde kunne

slippe for Tab, da Behæftelsen omfatter $\frac{2}{10}$ af Ejendommens Værdi; paa den anden Side maa det dog sikkert erkendes, at den Værdiansættelse, der skal foretages efter Loven, rammer Ejendommens virkelige Værdi i langt højere Grad end det er Tilfældet med Vurderinger, foretagne efter Reglerne i Loven af 19. Marts 1869 om Udlaan af umyndiges Midler eller de forskellige Kreditforeningers Vurderinger, og hvis man vil sammenligne Statskassens Risiko med Kreditforeningernes, maa der naturligvis tages tilbørligt Hensyn hertil.

I Loven af 1899 er det bestemt, at Loven skal underkastes Revision inden 5 Aar efter dens Ikrafttræden, og i Henhold til denne Bestemmelse er der, som bekendt, nu for Rigsdagen fremsat Forslag til en ny Lov, der skal afløse Loven af 1899, og ligesom denne kun er bestemt til at gælde i 5 Aar. Det nye Lovforslag er paa alle væsentlige Punkter bygget paa Loven af 1899. Der foreslaas dog den Forandring, at Maksimumsbeløbet for Husenes Værdi forhøjes til 5000 Kr., en Forhøjelse, der sikkert vil være Landarbejderne kærkommen, men som iøvrigt ikke vil medføre nogen principiel Forandring af Forholdene, da denne Forhøjelse er for lille til at kunne bringe nogen Forandring i Husmændenes Stilling. Den almindelige Gennemsnitshusmand vil nemlig heller ikke kunne leve selvstændig paa en Lod til 5000 Kr. Værdi; skal fuld Selvstændighed være Formaalet, maa man op til en Værdi af 6 à 7000 Kr. En anden Forandring, der foreslaas, er en Udvidelse af Begrebet „Landarbejder“, saaledes at det ikke blot som hidtil kommer til at omfatte dem, der have arbejdet for andre, men ogsaa

dem, der tidligere have været Fæstere, Forpagtere eller Lejere af Husmandsbrug. Jeg tror forøvrigt ikke, at denne Udvidelse vil faa synderlig Betydning i Praxis. Endelig er det foreslaaet, at en Del af de Laan, der gives Landarbejderne, skal tilvejebringes gennem Kreditforeninger, en Bestemmelse, der forøvrigt kun faar Betydning for Statskassen, da det foreslaas, at Husmanden som hidtil kun skal svare 3 pCt. i Rente, og Staten saa maa tilskyde et Beløb til Dækning af den højere Rente, som Kreditforeningerne skal have. De andre Forandringer, der foreslaas, er kun Smaating, og dem skal jeg derfor ikke komme ind paa.

Det er jo ganske naturligt, at Regeringen har ment at burde blive staaende paa det Grundlag, der er skabt ved Loven af 1899. For det første har denne Lov kun været i Virksomhed i saa faa Aar, at man næppe kan fælde nogen sikker Dom om dens Virkninger allerede nu, og dernæst maa det jo indrømmes, at Tilvejebringelsen af et andet Grundlag vilde kræve adskillige Forarbejder, som der ikke har været tilstrækkelig Anledning til at sætte i Gang, da det hele Spørgsmaal for faa Aar siden var til grundig Behandling i Landbokommissionen. Desuden skal den nye Lov ligesom den gamle kun gælde i 5 Aar, og i Løbet af disse Aar vil der jo være Tid til at overveje Sagen paany.

At Statsmagten imidlertid i en nærmere Fremtid vil blive nødt til at underkaste det hele Spørgsmaal en ny Overvejelse fra Grunden af, nærer jeg for mit Vedkommende ingen Tvivl om. Jeg tror ganske vist, at Loven af 1899 har gjort en Del Gavn, og jeg haaber, at det samme maa blive Tilfældet med den nye

Lov, men jeg kan ikke anse disse Love for det rette Svar paa det Spørgsmaal, hvorledes man paa den hensigtsmæssigste Maade kan skaffe den ubemidlede Befolkning paa Landet let Adgang til Jorden. Der maa efter min Anskuelse andre Forholdsregler til for at løse det Spørgsmaal.

Der er nemlig adskillige Mangler ved Loven af 1899. For det første det, at Landarbejderen selv maa skaffe sig Jorden; han faar den i Reglen ved at købe en Parcel af en Gaardmand eller større Ejendomsbesidder, men en saadan enkelt Parcel, der tages ud af en Gaard, betales som oftest uforholdsmæssig dyrt. Selv om Parcellen tages af Gaardens tarveligste Jord, og det er sikkert det almindelige, bliver Parcellen let dyrere end den burde. Denne Maade at skaffe sig Jord paa vil altid med Nødvendighed blive dyr, thi Sælgerens Driftsudgifter formindskes i Reglen ikke, fordi han afhænder Parcellen, og for at blive holdt skadesløs for Afsavnet af Jorden, maa han derfor have en forholdsvis høj Købesum. I enkelte Tilfælde forekommer det naturligvis ogsaa, at en større Ejendom udstykkes til Husmandsbrug af en eller anden Spekulant; en saadan Sælger vilde jævnlig kunne sælge Jorden billigere end en Gaardmand, der kun sælger en Parcel af sin Gaard, og endda kunne tjene ved Spekulationen, men jeg nærer ingen Tvivl om, at Jordprisen ogsaa i disse Tilfælde gennemgaaende er opskruet, og at vedkommende Landarbejdere derfor let kan blive et Bytte for Spekulanter og Ejendoms-kommissionærer. Grunden til, at Huslodderne betales forholdsvis meget højere end de større Landejendomme, ligger nok for en Del i, at en saadan Ejendom ved

intensiv Drift kan give et forholdsvis langt større Udbytte end den større Ejendom, men det skyldes som bekendt ogsaa den Omstændighed, at der er mange flere, der kan købe Huslodder, og den større Efterspørgsel efter disse Lodder forhøjer naturligvis Jordprisen. Naar Staten nu bestemmer, at saa og saa mange Landarbejdere, der vil købe Huslodder, kan faa Statslaan, svarende til $\frac{9}{10}$ af Ejendommens Værdi, vil en saadan Foranstaltning med Nødvendighed have Tendens til at bevirke en Forhøjelse af Jordpriserne, thi der tilføres herved Markedet en Efterspørgsel, som man tidligere ikke behøvede at regne med. En og anden kunde maaske mene, at det billige Statslaan, som Husmanden faar, et 3 $\frac{0}{10}$ Laan, vil kunne opveje den dyrere Jordpris. En saadan Opfattelse er imidlertid efter mit Skøn en Illusion; jeg er tværtimod tilbøjelig til at tro, at den lave Rentefod ligeledes driver Jordprisen op. Naar man køber Jord, er den Købesum, der betales, jo en afledet Størrelse, nemlig den kapitaliserede Værdi af det Beløb, som Køberen mener at kunne betale aarlig for Jordens Benyttelse. Hvis f. Eks. en Husmand mener at kunne betale 120 Kr. aarlig for Besiddelsen af en Huslod, vil Købesummen blive 3000 Kr., naar der kapitaliseres efter en Rentefod af 4 $\frac{0}{10}$. Saafernt en lavere Rentefod lægges til Grund for Kapitaliseringen, kan Køberen uden at komme til kort godt betale en større Købesum for Jorden selv med tilbørlig Hensyntagen til, at han faar en større Sum at amortisere. Jeg tror derfor, at den lave Rentefod af de Laan, som Statskassen giver i Henhold til Loven af 1899, i al Fald kun til Dels kommer Husmanden til Gode, idet den gør ham tilbøjelig til at

betale mere for Jorden, men jeg erkender villig, at det er vanskeligt, maaske umuligt, positivt at godtgøre, at Forholdet er saaledes. Hvad jeg her har anført om de sandsynlige Virkninger af den lave Rentefod, kan jeg jo heller ikke støtte paa nogen Statistik, jeg grunder det kun paa en almindelig Betragtning over den Maade, hvorpaa Købesummer for faste Ejendomme blive til i det praktiske Liv, og jeg tror, at Folk, der i Praksis er fortrolige med Køb og Salg af faste Ejendomme, vil give mig Ret i min Opfattelse.

En anden Mangel ved Loven af 1899 er, at den kun aabner Adgang til Oprettelse af Brug af en vis bestemt Størrelse. Der er i Virkeligheden Trang til at faa Huslodder af forskellige Størrelser. De fleste dygtige Landarbejdere ønsker saa store Lodder, at de kan leve alene af Loddens Drift, men hertil kræves jo, som jeg før sagde, Lodder, der er betydelig større end dem, Loven omhandler. Jeg anser det ogsaa for det ubetinget rigtigste, at man fortrinsvis gør Huslodderne saa store, at Husmanden kan leve alene af Lodden; men det vilde dog være urigtigt at afskære Oprettelsen af mindre Lodder; thi for det første er det jo ikke enhver Landarbejder, der kan blive en dygtig Husmand, som alene lever af sit Brug; mange vil i Virkeligheden være bedre tjente med en mindre Lod, hvis Dyrkning kun lægger Beslag paa en Del af deres Tid, saa at de i den øvrige Tid kan arbejde for andre. Dernæst maa man huske paa, at Overtagelsen af en større Huslod kræver en større Kapital, og hvis man, som der for Øjeblikket er en kendelig Tendens til, alene vilde lægge Vægt paa Oprettelsen af de større

Lodder, vilde man komme til at udelukke de mange, hvis Kapital kun rækker til den mindre Lod.

Haandværkere og industrielle Arbejdere, der er ganske udelukkede fra at komme ind under Loven af 1899, burde ogsaa have Adgang til Huslodder. Disse Folk vilde ofte kunne være udmærket tjente med at faa en Huslod, som de kunde passe ved Siden af deres Fag, men Lodden kan selvfølgelig ikke blive ret stor, da de ellers maatte forsømme deres Hovedbeskæftigelse.

Endelig er der den Mangel ved Loven af 1899, at den medfører en uforholdsmæssig Begunstigelse af den enkelte, og at den stiller betydelige Krav til Statskassen, uden at Staten dog i Længden kan opnaa at skaffe den arbejdende Befolkning paa Landet let Adgang til Jorden. Det er en meget stor Begunstigelse, at disse Husmænd kan faa et Prioritetslaan paa $\frac{1}{10}$ af Ejendommens Værdi til en Rente af kun 3 $\frac{1}{2}$ %. Jeg gjorde før opmærksom paa, at det i bedste Fald er tvivlsomt, om denne Begunstigelse virkelig kommer Husmanden selv til gode, men dette gør jo kun Sagen værre. Og selv om man vil gaa ud fra — og det gør Loven naturligvis — at Begunstigelsen kommer Husmanden fuldtud til gode, saa bliver det dog kun den første Ejer, der faar Fordelen, den næste maa give fuldt Vederlag derfor i Form af en højere Købesum for Ejendommen. Den Begunstigelse, Staten giver, faar altsaa kun Betydning for den enkelte, men ingen varig Virkning. Og denne Begunstigelse af den enkelte koster Staten en hel Del Penge, thi Staten kan ikke selv laane Penge til en Rente af 3 $\frac{1}{2}$ % aarlig, og for at tilvejebringe den Kapital, der udkræves til Oprettelsen af disse Husmandsbrug, maa Staten derfor tilskyde et

vist Beløb aarlig. Jeg skal indrømme, at Beløbet ikke er saa overvældende stort, men naar man tager Hensyn til, at der egentlig ikke opnaas noget ved at lade Staten give disse Penge ud, saa var det dog bedre, om man ordnede Sagen paa en anden Maade. Hertil kommer endvidere, at Statskassens Risiko ved Udlaanet er temmelig stor, og at man derfor maa være forberedt paa i al Fald nogle Tab. Det er de to Ting, jeg her har fremdraget, den store Begunstigelse af den enkelte Husmand og det finansielle Offer fra Statens Side, der er en væsentlig Hindring for at opfylde Ønsket om større Lodder, saalænge man vil blive paa det Grundlag, som Loven af 1899 har skabt. Thi hvis man vil gøre Lodderne større uden samtidig at forhøje det Beløb, der aarlig kan anvendes til Udlaan, vil der kun kunne oprettes et mindre Antal Brug, og den hele Foranstaltning vil altsaa komme et langt færre Antal Personer til gode, samtidig med at den Begunstigelse, den enkelte faar, bliver meget større end nu. Og hvis man samtidig med at gøre Lodderne større vil forhøje forholdsvis det Beløb, som Staten kan laane ud, saa vil man ganske vist kunne hjælpe det samme Antal Personer som hidtil, men den uforholdsmæssig store Begunstigelse af den enkelte vil til Gengæld medføre en betydelig større Udgift for Statskassen. Foranstaltninger fra Statens Side til Fremme af sociale Formaal bør overhovedet ikke have Karakteren af direkte Gaver til enkelte Personer, og det betænkelige ved den Slags Foranstaltninger maa nødvendigvis blive større, jo mere der gives til den enkelte.

De Mangler ved Loven af 1899, som jeg her har nævnt, og som gaar igen i det Lovforslag, der nu er

blevet forelagt Rigsdagen, gør, at disse Love efter min Opfattelse ikke kan bruges som Grundlag, saasnart der bliver Spørgsmaal om i større Udstrækning at skaffe Landarbejderne lettere Adgang til at faa Jord. Dette kan overhovedet ikke naas, saalænge man fastholder det Hovedprincip, at de Landarbejdere, der hjælpes, skal være Selvejere. Vil man videre frem, maa man gøre Staten eller Kommunen til Ejer af Jorden og indføre offentligt Fæste i Stedet for Selveje.

Jeg er fuldstændig paa det rene med, at det ikke vil blive nogen let Sag at vinde Indgang for Tanken om at indføre offentligt Fæste. Allerede det, at man bryder med de gængse Forestillinger om, at Jorden helst maa være Privatejendomsret undergiven, vil frastøde mange; det smager ligesom af Socialisme, skønt det offentlige Fæste jo i Virkeligheden ikke har det mindste med Socialismen at gøre, da det ikke berører den private Drift. Ordet Fæste har endvidere en uheldig Klang i mange Landboeres Øren, idet det minder om det gamle Fæsteforhold til en privat Godsejer, og skønt det offentlige Fæste efter Sagens Natur maa blive et ganske andet Forhold, er denne Navnelighed egnet til at berede Tanken Vanskeligheder. Muligvis kunde det være hensigtsmæssigt at finde en anden Betegnelse, men jeg tror ikke, at det vil blive let, og Ordet »Fæste« er desuden et ægte dansk Ord, som det vilde være Synd at kaste bort. Endelig er der den Vanskelighed til Stede, at det er en udbredt Tro ogsaa hos Folk, der godt kan se den private Jordejendomsrets svage Sider, at Selvejet er den Besiddelsesform, der ubetinget maa foretrækkes fra Produktionens Synspunkt. Det var jo den Opfattelse, der

var den raadende i forrige Aarhundrede, da man bestræbte sig for at indføre Selvejendom i Stedet for det gamle private Fæste. Hvis denne Opfattelse var rigtig, kunde det naturligvis nok have sine Betænkeligheder at forlade Selvejprincippet. Jeg tror imidlertid ikke, at Erfaringen har bekræftet denne Anskuelse; i al Fald er det en Kendsgerning, at mangfoldige Landejendomme, der kommer til Tvangsauktion, er i en overordentlig daarlig Forfatning, og det turde ogsaa være indlysende, at i de mange Tilfælde, hvor en Selvejer har købt sin Ejendom dyrt og har svært ved at klare sig, der vil han ikke have synderlig Opfordring til at indføre Driftsforbedringer, som han maaske ikke faar nogetsomhelst Udbytte af, ligesom han i Reglen vil mangle Driftskapital til at foretage Forbedringer. Hvor Konjunkturerne er opadgaaende og Ejendommenes Værdi stigende, vil Forholdet maaske stille sig anderledes, men her kan det dog være et Spørgsmaal, om ikke netop de gunstige Konjunkturer virker som en Sovepude for Selvejeren, saa at han slaar sig til Ro med, at han nok kan klare sig med den Drift han har, og derfor undlader at indføre Driftsforbedringer. Jeg tror i al Fald, at det selv fra et blot Produktionssynspunkt vilde være en altfor indgaaende Paastand at hævde, at Selveje har ubetinget Fortrin for Fæste; i det højeste kan man paastaa, at der er visse Former af Fæste, der i denne Henseende staar tilbage for Selveje. Der er imidlertid en Fæsteform, med hvilket dette ikke er Tilfældet, nemlig Arvefæstet; jeg nærer ingen Tvivl om, at man ved denne Fæsteform kan fremme Landbrugsproduktionen ligesaa godt som ved Selveje. Ved Arvefæste tænker jeg selvfølgelig paa Arvefæste uden

Ret til at sælge og pantsætte; Arvefæste med Ret til at sælge og pantsætte er jo i Virkeligheden det samme som Selveje.

Til syvende og sidst er det jo imidlertid kun Erfaringen, der kan afgøre, om det offentlige Fæste kan fremme Produktionen ligesaa godt som Selvejet, og jeg vilde derfor anse det for meget ønskeligt, om der kunde blive gjort et Forsøg med denne Form for Jordbesiddelse. Man kunde f. Eks. gaa den Vej at bemyndige de Kommunalbestyrelser, der vilde interessere sig for Oprettelsen af Husmandsbrug, til at opkøbe større Ejendomme og udstykke dem til Huslodder. Der er ingen Tvivl om, at man uden synderlig Vanskelighed vil kunne opkøbe adskillige større Ejendomme for en rimelig Pris, og at man saa vil kunne udstykke dem i mindre Parceller, der kunne bortfæstes for saa høje Afgifter, at man faar tilstrækkeligt baade til Forrentning og til en nogenlunde hurtig Amortisation af Købesummen og den Kapital, der behøves til at indrette Bygninger paa Parcellerne. Det vil selvfølgelig være af stor Vigtighed at paase, at de Ejendomme, der opkøbes til Udstykning, ikke betales for dyrt, men naar man gør Kommunerne pekuniært interesserede i Sagen, bliver der næppe saa megen Fare herfor; hvis man imidlertid ønsker større Garantier mod, at der betales opskruede Priser, kunde man ogsaa nedsætte Taksationskommissioner, der skulde approbere hvert Salg, inden det endelig afsluttes. De Brug, der oprettes paa Ejendommen, skulde saa bortfæstes; det er næppe nødvendigt at foreskrive ensartede Former for Fæsteforholdet alle Vegne; jeg for mit Vedkommende vilde foretrække Arvefæste, saaledes at Afgiften fast-

sættes periodisk, f. Eks. for et Tidsrum af 5 Aar ad Gangen, første Gang ved kontraktmæssig Overenskomst mellem Kommunalbestyrelsen og Brugeren, senere enten ved Overenskomst eller i fornødent Fald ved Taksation. Ved saadanne Taksationer maatte man selvfølgelig paase, at Brugeren selv kommer til at nyde godt af de Forbedringer, han har foretaget med Hensyn til Jordens Drift. Det kan naturligvis af og til være ret vanskeligt at afgøre, om en Stigning af Jordværdien skyldes Brugers eget Arbejde eller Samfundsforholdene, men jeg tror dog ikke, at disse Vanskeligheder vil vise sig uovervindelige i Praksis. Hvad man maatte forlange af den paagældende Fæster var, at han selv forsynede Ejendommen med Besætning og Inventarium, og at han stillede Sikkerhed for et Aars Afgift. Endvidere maatte han naturligvis vedligeholde Bygningerne paa normal Maade. Derimod vilde det ikke være nødvendigt at foreskrive særlige Regler for Ejendommens Drift, og jeg vilde anse det for heldigst, om der blev indrømmet Brugeren fuld Frihed i denne Henseende. Hvis der var Tale om et Brugsforhold, der kun var stiftet paa Tid, kunde der naturligvis være Spørgsmaal om særlige Regler, sigtende til at forhindre, at Brugeren udpinte Jorden og lign., men ved Arvefæste er den Slags Regler ikke nødvendige; thi vedkommende Arvefæster har i Virkeligheden samme Stilling som en Selvejer, kun at han ikke faar nogen Fordel af Jordrentens Stigning, medens han paa den anden Side heller ikke er udsat for at blive økonomisk ruineret ved dens Nedgang. Hans Interesse i at holde Ejendommen i god Drift og ved Flid og Dygtighed at faa det mest mulige Udbytte af den, er den samme som Selvejerens;

ja, jeg skulde være tilbøjelig til at tro, at den ofte vil være større, netop fordi han véd, at hans økonomiske Eksistens kun afhænger af hans egen Flid og Dygtighed.

Der kunde naturligvis ogsaa være Tale om at genoptage det gamle Livsfæste, og jeg vilde ikke finde det rigtigt at afskære Muligheden for at genindsføre det, hvis vedkommende Brugere maatte foretrække det. Der er imidlertid den Ulempe ved Livsfæste, at man maa forlange en Indfæstningssum ved Brugsforholdets Stiftelse, og Betalingen af denne Sum formindsker jo Brugerens Driftskapital. Paa den anden Side maa Afgiften for hele Brugstiden fastsættes en Gang for alle, og dette medfører, at saalænge Forholdet varer, vil en Stigning af Jordrenten komme Fæsteren til Gode, medens han omvendt maa betale den fulde Afgift, selv om Jordrenten gaar ned. Endvidere er der den Ulempe ved Livsfæsteforholdet, at dets Varighed er ganske ubestemt, en Ulempe, hvorpaa der kun til Dels kan raades Bod ved Regler, som dem vi har i Loven af 19. Februar 1861. Af disse Grunde foretrækker jeg langt Arvefæste, men saa længe man kun befinder sig paa Forsøgets Omraade, vilde det som sagt næppe være rigtigt at afskære Muligheden for Livsfæste, hvis nogen vilde foretrække denne Brugsform.

Der kunde vel ogsaa være Tale om andre Former, og jeg skal særlig nævne, at der selvfølgelig ikke er noget til Hinder for, at Brugsforholdet indskrænkes til alene at omfatte Jorden, medens Bygningerne opføres for Brugerens egen Regning. Vi har en særlig Form for Fæste, der kun sjælden forekommer her i Landet, men dog ikke er ganske ukendt. Vi har ikke paa dansk

nogen Benævnelse for denne Form af Fæste; med en fra Romerretten hentet Betegnelse plejer man at kalde dette Forhold Superficiærfæste. Denne Form kræver naturligvis, at vedkommende Bruger ejer en noget større Kapital, thi selv om han kan laane en Del af den Kapital, der behøves til Bygningernes Opførelse, saa vil han jo dog som Regel ikke kunne laane den hele Sum. Hvis der imidlertid er Brugere, der ønsker selv at være Ejere af Bygningerne, bør der aabnes dem Adgang dertil, og jeg kunde nok tænke mig, at denne Fæsteform, hvorefter Brugeren selv ejer Bygningerne, kunde tiltale mange; thi det er sikkert nok, at der hos en Del af Landbefolkningen er en Sky overfor Fæste, det blev fornylig sagt paa Rigsdagen, at for den jævne Mand paa Landet staar Fæste som noget ringere end Eje, selv om vedkommende saakaldte Ejer i Virkeligheden ikke ejer noget, fordi alt er pantsat til den fulde Værdi. Hvis man derfor kom ind paa denne Form for Fæste, er det ikke umuligt, at det, at Fæsteren selv ejer Bygningerne, kunde bidrage en Del til, at Fæsteforholdet vilde stige i det almindelige Omdømme. Det kunde vel ogsaa være økonomisk fordelagtigere, om Bygningerne opførtes ved privat Foranstaltning, thi det vil jævnlig forekomme, at en Kommune kommer til at bygge noget dyrere end den private.

Det er en Selvfølge, at jeg her kun ganske løselig kan skitsere det Retsforhold, der vilde opstaa, naar man først har godkendt Principet om Samfundseje i Stedet for privat Eje af Jorden, det vilde kræve en meget omhyggelig Overvejelse i det enkelte at fastsætte Retsreglerne. Jeg skal nu anføre de Fordele,

man vilde opnaa ved at antage dette Princip fremfor det Selvejeprincip, der er fulgt i Loven af 1899 og det nye Lovforslag.

For det første vilde man opnaa, at den Værdistigning af Jorden, der fremkommer, naar et større Jordbrug udstykkes i Parceller, forbeholdes det Offentlige, ligesom den yderligere Stigning af Jordrenten i Tidens Løb ligeledes kommer Samfundet til gode. Som Forholdene nu er, tilfalder denne Værdistigning udelukkende private Personer, og dette medfører, at de følgende Slægtled maa overtage Jorden med en stedse stigende Prioritetsgæld. Dernæst kan man ved den planmæssige Udstykning gennemgaaende skaffe Landarbejderne bedre Jord end nu, hvor de ofte maa lade sig nøje med tarvelige og afsides liggende Jordlodder. Det er i Virkeligheden, som jeg før sagde, en væsentlig Mangel ved Loven af 1899, at det helt og holdent er overladt til Landarbejderne selv at skaffe sig Jordlodderne, og det kan af og til give Anledning til ligefrem Svindel; jeg har i al Fald set Eksempler herpaa.

Naar Staten faar den fulde Afgift af Jorden og ikke som nu ved Loven af 1899 forærer en Del af den bort, er der heller ingen Grund til at indskrænke Kredsen af de Personer, der kunne faa Gavn af disse Foranstaltninger, paa den Maade som det er sket i Loven af 1899. Enhver, der ønsker en saadan Huslod, og som ejer de Midler, der behøves til at overtage Ejendommen, bør have Adgang dertil, og hvis man ad denne Vej kunde standse Indvandringen fra Landet til Købstæderne og muligvis opnaa, at nogle af dem, der tidligere er indvandrede til Købstæderne, vendte tilbage til Landet igen og slog sig ned der, vilde dette jo

være en stor Fordiel for hele Samfundet og særlig ogsaa for Købstædernes Arbejderbefolkning, idet den haarde Kamp om Arbejdet i de daarlige Tider vilde blive mildnet en Del. Med Hensyn til Loddernes Størrelse vil man ogsaa kunne lempe sig efter Vedkommendes Ønske, saasnart man blot fastholder det Hovedprincip, at hver Bruger maa betale fuld Afgift for Brugen af Jorden. Det hele Spørgsmaal om, hvor store Lodderne bør være, kan jo i Virkeligheden ikke ret godt afgøres ved reglementariske Bestemmelser. Jeg vilde finde det rigtigst, at der blev givet saa megen Frihed som muligt med Hensyn til den nærmere Ordning af dette Spørgsmaal.

Hvad Sagens finansielle Side angaar, saa tror jeg ikke, at Staten direkte behøver at ofre noget, da der næppe kan være Tvivl om, at den Afgift, der kan faas af de udstykkede Parceller, vil være tilstrækkelig baade til Forrentning og Amortisation. Der maa jo imidlertid skaffes Kapital til Veje, men heller ikke her er det nødvendigt, at Staten direkte engagerer sig; det er jo af mange Grunde ønskeligt, at Statsgælden ikke forøges mere end strængt nødvendigt. Hvorvidt imidlertid de bestaaende Kreditinstitutioner er tilstrækkelige, er dog vistnok et Spørgsmaal. Hvis man anser det for heldigt til Sagens Gennemførelse at kunne drage Nytte af den lavere Rentefod paa de udenlandske Pengemarkeder, kunde man paakalde den Statshypotekbank, der flere Gange har været paatænkt, og som i denne Forbindelse i hvert Fald vilde være bedre paa sin Plads end hvis man blot vil bruge den til at skaffe vore Kreditforeningsobligationer en højere Kurs; thi det er ganske vist for Grundejerne en stor Behagelig-

hed at faa Prioritetslaan til lavest mulig Rente, men Adgangen til Jorden lettes ingenlunde ved Foranstaltninger, der trykker Prioritetsrenten ned, da den lavere Rente kun vil medføre, at den følgende Ejer kommer til at betale en forholdsvis højere Pris for Ejendommen. Selv om man imidlertid kunde faa en Statshypotekbank, saa vilde den ikke være tilstrækkelig til at skaffe hele den fornødne Kapital, thi gennem Statshypotekbanken kan man kun tilvejebringe den Del af Kapitalen, for hvilken der kan skaffes den fineste Sikkerhed; Resten maa derimod skaffes paa anden Maade og kan kun faas til en højere Rente. Jeg nærer imidlertid ingen Tvivl om, at man uden synderlig Vanskelighed vil kunne tilvejebringe ogsaa den Kapital, for hvilken der kun kan bydes sekundær Sikkerhed; thi vel er der en Mulighed for, at der ved et større Prisfald paa Landbrugsprodukter kan indtræde en Krise, der kunde gøre det vanskeligt for Fæsterne at udrede de Afgifter, gennem hvilke den laante Kapital skal forrentes og tilbagebetales. Men paa den anden Side viser Erfaringerne fra tidligere Kriser, at Besidderne af de smaa Ejendomme er de mest modstandsdygtige, og det kan derfor ikke anses for en ubegrundet Optimisme, naar man tror, at denne Erfaring ogsaa vil bekræfte sig i Fremtiden. Det ligger i Sagens Natur, at en Krise, der fremkaldes ved et Prisfald paa Landbrugsprodukter, nødvendigvis maa ramme den store Landbruger ganske anderledes end den lille; thi den store Landbrugers økonomiske Eksistens er væsentlig grundet paa Formuebesiddelse, og Forrentningsspørgsmaalet spiller derfor en ganske anden Rolle for ham end for den lille Landbruger.

Jeg har nærmest tænkt mig, at det vilde være rigtigst at lade Kommunen alene blive Ejer af den Jord, der indkøbes til Bortfæstning, men der kunde naturligvis ogsaa være Spørgsmaal om at indrømme Staten en Andelsret med Hensyn til Jorden, navnlig hvis der paakaldes Medvirkning fra Statens Side til Ordningen af Pengespørgsmaalet. Dette Spørgsmaal, om Kommunen eller Staten skal være Ejer af Jorden, forekommer mig imidlertid ganske underordnet. Derimod er det naturligvis af Vigtighed at komme paa det rene med, om der vil være Kommuner, der er villige til at gøre Forsøget med Udstykning af større Ejendomme til Husmandsbrug. Jeg tror, at Sogneraadene i flere Henseender har gode Betingelser for at kunne yde deres Medvirkning til en Ordning af Sagen, men paa den anden Side vilde det sikkert ikke være rigtigt at tvinge Kommunerne til at gøre Forsøget. Jeg kan imidlertid ikke godt tænke mig andet end at der nok vil være Sogneraad, der kunne føle Interesse for denne Sag, og vil være villige til at vove Forsøget, og da der foreløbig kun kan blive Tale om Forsøg paa at oprette den Slags Husmandsbrug, er det jo tilstrækkeligt, naar et enkelt Sogneraad hist og her vil begynde at løse Opgaven. Der findes sikkert nok hos adskillige Sogneraad en Modvilje mod, at der oprettes flere Husmandsbrug i Kommunen, fordi dette let vil medføre en Stigning af Kommunens Udgifter til Skolevæsen, Fattigvæsen og Alderdomsunderstøttelse. Denne Modvilje gælder imidlertid nærmest de ganske smaa Brug, hvis Besiddere som Regel kun svare en ganske lille Skat, medens de ofte stille store Krav til Kommunens Kasse. Naar man derimod gør Brugene en Del større og særlig

stiler henimod, at de kan blive saa store, at Husmanden kan leve udelukkende af sit Arbejde ved sin egen Bedrift, forandres Sagen en hel Del, thi Husmænd, der sidder paa saadanne Brug, vil kun rent undtagelsesvis falde Fattigvæsenet til Byrde eller stille Krav om Alderdomsunderstøttelse. Derimod vil de jo nok tynges paa Skolebudgettet, men som Modvægt herimod kunde Staten maaske passende give et ekstraordinært Tilskud til Skolevæsenet i de Kommuner, som gjorde Forsøg paa at oprette Husmandsbrug. Det kunde naturligvis ogsaa tænkes, at der var Kommuner, der kunde føle sig fristede til at oprette Husmandsbrug ved Udsigten til, at Kommunen i Tidens Løb kan faa Indtægter gennem Fæsteafgifterne, men det maa jo rigtignok indrømmes, at denne Udsigt ligger en Del ud i Fremtiden, idet den først kan blive til Virkelighed efterhaanden som Gælden paa Brugene amortiseres. Skulde det derfor vise sig, at der ikke var Kommunalbestyrelser, som vilde gøre Forsøget, maatte Staten tage Sagen i sin Haand gennem Kommissioner som dem, vi kender fra Loven af 1899.

Mod de Planer, jeg her har udviklet, vil en eller anden maaske indvende, at deres Gennemførelse let vilde medføre, at Jordprisen blev drevet i Vejret, og at Jorden altsaa kun kunde faas til en saa høj Pris, at der ikke kunde paaregnes nogen synderlig Rentestigning ved Udparcellering. Saalænge der kun er Tale om enkelte Forsøg i den Retning, jeg her har antydnet, tror jeg nu ikke, at der vilde være nogen stor Fare derfor, men hvis de første Forsøg lykkes, og der i større Stil bliver Tale om Udstykning til Husmandsbrug paa denne Maade, saa indrømmer jeg, at Følgen

let vil blive en saadan Prisstigning paa Jorden, at Sagens yderligere Udvikling vilde blive vanskeliggjort. Jeg erkender derfor, at en Jordrentebeskatning med Tiden vil blive et uundværligt Supplement til saadanne Foranstaltninger som dem, jeg her har gjort mig til Talsmand for. Vi ser her det hele Spørgsmaals store Rækkevidde, idet vi møder de Forslag, der er fremsat af Stuart Mill og Henry George. Tanken om en Jordrentebeskatning har vistnok ikke faa Tilhængere her i Landet, skønt Spørgsmaalet foreløbig ikke just har været synderlig fremme i den offentlige Diskussion. Jeg skal ogsaa villig erkende, at dette Spørgsmaal har store Vanskeligheder. Herved tænker jeg dog ikke særlig paa den Vanskelighed, der kan foreligge, naar man skal afgøre, om en fast Ejendoms Stigning i Værdi skyldes Arbejde eller Samfundsforholdene, altsaa Vanskeligheden ved at faa den rene Jordrente frem. Denne Vanskelighed er unægtelig til Stede, og den er til Stede i højere Grad ved Landejendomme end ved Byejendomme, men som jeg før sagde, da jeg talte om Arvefæstet, er Vanskeligheden sikkert større for den, der betragter Spørgsmaalet rent teoretisk, end for den praktiske Vurderingsmand. Den Vurdering, der her skal foretages, er til syvende og sidst ikke vanskeligere end mange andre Vurderinger, der maa foretages i Skatteforhold. Vanskeligheden ved Forslag om Beskatning af den stigende Jordrente ligger derimod paa et andet Punkt. Naar en saadan Beskatning skal bruges ikke blot som en hensigtsmæssig fiskal Foranstaltning, men som en Løftestang for en social Reform, maatte Skatten være meget stor, den maatte helst, saaledes som Stuart Mill har foreslaaet det, om-

fatte en fuldstændig Konfiskation af Jordrentens Tilvækst. En blot delvis Beskatning af den stigende Jordrente vilde ganske vist være bedre end ingen, men det er indlysende, at Skattens Virkninger i socialøkonomisk Henseende vil blive større, jo større den er, og naar man først i Principet har godkendt, at Jordrentens Tilvækst bør tilhøre Samfundet, er det i Virkeligheden umuligt at begrunde, hvorfor man alligevel skulde forære private Personer nogen Del deraf. Tænker man sig nu gennemført en fuldstændig Konfiskation af den stigende Jordrente, og viser det sig saa, at Samfundet befinder sig vel ved en saadan Foranstaltning, saa vil man i Tidens Løb med Nødvendighed komme til at røre ogsaa ved den fra Fortiden eksisterende Jordrente. Thi naar ingen ny Jordrente kan overgaa i privat Eje, og den gamle Jordrente altsaa fikseres til det Beløb, den udgør, da Konfiskationen af Jordrentens Tilvækst indføres, saa vil det Tidspunkt snart komme, da man vil betragte private Personers Ret til at oppebære Jordrente som et forældet Privilegium, og de ældre Rettigheder vil derfor sikkert ogsaa blive overførte til det Offentlige, om end der maa findes Former, hvorunder man paa en eller anden Maade kan affinde sig med dem, der til den Tid er Indehavere af Retten. Hvis man derfor nu vil indføre en klækkelig Beskatning eller en fuldstændig Konfiskation af den stigende Jordrente, saa vil en saadan Foranstaltning i Tidens Løb uundgaaelig føre til en fuldstændig Afskaffelse af den private Jordejendomsret. Det er denne Konsekvens, der efter min Opfattelse indeholder den største Vanskelighed for Virkeliggørelsen af Tanken om en Jordrentebeskatning og afholder mange fra

overhovedet at beskæftige sig med den; thi det er endnu en indgroet Forestilling, at den private Jordejendomsret ikke alene er en nyttig og hensigtsmæssig Indretning, men en uundværlig Bestanddel af en Samfundsordning, der bygger paa Individualismen og den frie Konkurrence. Dette er ganske vist en Misforstaaelse, men paa den anden Side maa det jo indrømmes, at et Samfund, hvor privat Jordeje ikke eksisterer, vilde blive væsentlig forskelligt fra det nuværende. Vel vil der ogsaa i et saadant Samfund kunne eksistere Formuebesiddelse ligesom nu, men da Formuebesiddelsen kun omfatter de ved Arbejdet frembragte Genstande, vil den ikke kunne spille den dominerende Rolle eller medføre en saadan økonomisk Magtstilling som nu. I et Samfund, hvor privat Jordejendomsret ikke findes, maa derfor en af Hovedsiderne af det økonomiske Liv i Nutiden, nemlig Bestræbelsen for at erhverve Formuebesiddelse, hvoraf man kan leve uden Arbejde, nødvendigvis blive trængt i Baggrunden. Paa den anden Side er selvfølgelig et Samfund, der udelukker privat Jordejendomsret, men iøvrigt bygger paa Privatejendomsretten til Arbejdsproduktet, en diametral Mod sætning til den saakaldte socialistiske Fremtidsstat.

Hvor vanskeligt Spørgsmaalet om en Jordrente-beskatning altsaa end er, saa tror jeg dog ikke, at dette Spørgsmaal i Længden kan skydes til Side, og det vil næppe vare ret mange Aar, inden vi herhjemme kommer til at underkaste dette Spørgsmaal en grundig Overvejelse. Hvad der efter min Anskuelse vil bidrage en Del hertil, er netop det, at Staten gennem Loven af ²⁴/₃ 1899 har anerkendt, at der bør træffes Foranstaltninger til at skaffe Arbejderklassen paa Landet

Jord. Men Anerkendelsen af, at der paahviler Staten en saadan Forpligtelse vil i Tidens Løb med Nødvendighed føre ud over de Foranstaltninger, som denne Lov har indført, thi hvor heldbringende Loven end kan være for dem, der nyder godt af den, saa vil den, som jeg tidligere har sagt, kun kunne hjælpe de faa, hvorimod de mange maa staa udenfor. Det Spørgsmaal, der foreligger, Spørgsmaalet om at skaffe Landarbejderne Jord at dyrke og egne Hjem, vil altsaa med Nødvendighed komme frem igen, indtil det er løst. Det forekommer mig, at dette Spørgsmaal i sin Grund er af samme Beskaffenhed som de Spørgsmaal, der forelaa, da man begyndte paa Landboreformerne i Slutningen af det 18de Aarhundrede, og en heldig Løsning af Spørgsmaalet vil sikkert faa samme Betydning for Samfundsudviklingen i det 20de Aarhundrede, som Landboreformerne for 100 Aar siden har haft for Udviklingen i det 19de. En økonomisk velstillet agerdyrkende Befolkning vil til alle Tider være det sundeste Grundlag for en Nations Liv, og det maa derfor haabes, at Lovgivningsmagten vil evne at se tilstrækkelig stort paa den Opgave, der her foreligger.

Til Foredraget knyttede sig en Diskussion, hvoraf vi fremhæve følgende Udtalelser:

Landstingsmand, Godsejer Chr. Rottbøll: Der havde jo, som ogsaa af Indlederen fremhævet, været delte Meninger om det rette Formaal med Loven af 1899, og det var ikke helt urigtigt, naar man havde sagt, at Loven var bleven et Kompromis mellem disse Anskuelser. Men naar de, der forlangte, at Loven

skulde skabe selvstændige Husmænd, gjorde gældende, at hertil var Lodderne for smaa, var dette dog vist nok en Misforstaaelse. Efter Talerens Anskuelse kunde en Mand, der arbejder for andre, men ved Siden heraf har en Huslod paa 4—5 Td. Ld., meget godt være »selvstændig«, idet han som oftest vil kunne vælge sit Arbejdssted. Hvis man gjorde Lodderne større, vilde man komme til at stille for store Fordringer til Arbejdernes Kapital. Ved Driften af disse smaa Landbrug laa Hovedvægten paa den paagældendes eget Arbejde og personlige Dygtighed. Det var en Fejl at tro, at Selvstændigheden voksede med Loddens Størrelse; tværtimod, jo mere Jord en saadan Mand fik, des mere afhængig blev han af andres Hjælp (Hestekraft o. l.). — Naar der var klaget over, at Huslodderne var for dyre, troede Taleren ikke, at denne Klage var berettiget. Der var et stort Tilbud af Huslodder, og i det hele taget var det store Landbrug for Tiden saa lidt rentabelt, at det gerne solgte baade Ud- og Indlodder til Husmandsbrug. — Klagen over, at Loven ikke kom Landhaandværkerne og Industriarbejderne paa Landet til Gode, var uberettiget; man havde villet hjælpe Landarbejderne til Jord, ikke de industrielle Arbejdere; desuden var det ikke sikkert, at Haandværkerne og Industriarbejderne var saa vel skikkede til at drive Jordbrug, at ikke Lovens Udvidelse til at omfatte dem vilde være ensbetydende med en Risiko for Staten. — Naar Indlederen havde rejst det Spørgsmaal, om ikke den Vej, man var kommen ind paa, burde forlades, fordi den ikke førte vidt nok, vilde Taleren gøre gældende, at dette kun vilde være tilraadeligt, hvis Loven af 1899 havde vist sig som et helt mislykket Forsøg; men det var jo aldeles ikke Tilfældet. Det vilde være overordentlig farligt nu at gøre Springet over i et nyt Forsøg, saaledes som Indlederen havde antydnet ved sit Forslag om offentligt Fæste. Et Forsøg af den nævnte Art vilde desuden paa Forhaand have meget imod sig. Tænkte man sig det realiseret i Form af kommunalt Fæste, vilde der herved stilles Kommunerne en stor og vanskelig Opgave, der ikke vilde blive mindre vanskelig, hvis vi fik almindelig og lige Valgret i Kommunerne. Hertil kom, at der ikke blandt Landbefolkningen var nogen gunstig Stemning for Fæste — efter Talerens

Mening med Rette, thi Selveje havde erfaringsmæssigt vist sig som den hensigtsmæssigste Besiddelsesform.

Godsforvalter S. Berthelsen havde med største Glæde hørt Indlederen fremsætte sine klare, vidtrækkende Reformtanker, men ved Siden heraf havde det været Taleren en Skuffelse at høre Loven af 1899 karakteriseret som god. De Folk, der leve paa Landet og se Loven udført i Praksis, maatte erkende, at den har virket slet. Det havde vist sig, at det ikke er Landarbejderne, der søger Jord, men Jordejerne, der søger Mænd, der vil skrive under paa, at de vil købe Jordlodder paa, snart sagt, hvilkesomhelst Betingelser. Kommissionerne, der skulle virke retledende, havde ikke den nødvendige Autoritet til at hindre alskens Optrækkeri og Omgaaen af Lovens Betingelser. Det turde siges, at om end Loven maaske i Begyndelsen virkede efter sin Bestemmelse, vilde den ikke i Fremtiden komme Landarbejderne til Gode. Der var nemlig det mærkelige ved Loven, at den havde bevirket en Stigning i Jordprisen, ikke alene for dem, der faa disse Lodder, men overhovedet for enhver, der køber. — Taleren paaskønnede derfor i høj Grad Indlederens modige Forsøg paa at bringe noget andet i Forslag. Fæste var ikke saa daarlig en Brugsform som Akademikerne mente; det var heller ikke saa ilde anset i Landarbejderbefolkningen. Offentligt Fæste havde Talerens fulde Sympati, vel og mærke naar det ordnedes saaledes, at Gavemomentet faldt bort. Vilde man en virkelig social Reform, maatte man komme bort fra at give Gave, og det kunde ske ved at frafalde Kravet om Amortisation. Hvorfor amortisere? Den simple Løsning af Spørgsmaalet var at give en Mand et Stykke Jord og lade ham forrente Købesummen. Herved var der ingen Risiko: Grundværdien for Husejendomme vilde bestandig være stigende.

Cand. jur. Chr. Schmidh: Loven af 1899 var jo kun blevet lidet benyttet, og Grunden hertil maatte søges i, at Landarbejderne ikke var tilstrækkelig forberedte, de havde i Almindelighed ikke den fornødne Kapital. En af de gode Sider ved Loven var det da, efter Talerens Mening, at den indeholdt en Spore for Landarbejderne til at spare.

Generaltolddirektør Rubin stillede sig lidt tvivlende overfor en Udtalelse af Indlederen om, at

det ikke kom »Statshusmændene« til Gode, at de fik Laanet til den lave Rentefod (3 pCt.). Det var vel muligt, at Købesummen blev noget højere, naar Laanet ydedes til 3 pCt., end hvis der skulde svares 4 pCt., men sandsynligt var det dog, at i hvert Fald en Del af Rentedifferencen kom Laaneren til Gode.

Indlederen indrømmede dette sidste, men han fastholdt, støttende sig til Eksempler fra Praksis, at der var en Tendens til at skrue Jordprisen op i Anledning af det af Staten ydede billige Laan. Overfor Godsejer Rottbølls Udtalelser om det uheldige i at komme ind paa nye Forsøg, før man havde vundet fuld Klarhed over, hvorvidt Loven af 1899 virkede tilfredsstillende, hævdede Taleren, at det var nødvendigt i Tide at overveje, ad hvilken Vej man vil søge at naa frem, naar det viste sig, at den gældende Lov ikke førte tilstrækkelig vidt.